

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І СТАЛИЙ РОЗВИТОК: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ENVIRONMENTAL ECONOMICS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: REALIA AND PROSPECTS

*В умовах економічної кризи й загострення конфліктної ситуації на сході країни довгострокові пріоритети розвитку певною мірою відходять на другий план, поступаючись вирішенню поточних завдань. По-різному також сприймається за таких умов ідея сталого розвитку – такого, який забезпечує потреби теперішніх і не ставить під загрозу їх задоволення для прийдешніх поколінь. Однією з основних складових сталого розвитку є раціоналізація природокористування – зменшення питомих витрат природних ресурсів, підвищення рівня енергоефективності господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, використання альтернативних джерел енергії, подолання синдрому марнотратності щодо використання невідновних природних благ. З питаннями щодо обґрунтування пріоритетів сталого розвитку й раціонального використання природно-ресурсної складової національного багатства ми звернулися до директора Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», академіка НААН України, доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України **Михайла Артемовича Хвесика**.*

– Михайле Артемовичу, очолюваний Вами інститут є профільною установою в системі НАН України, на яку покладено обов'язки розробки методологічних засад економіки природокористування та механізмів забезпечення сталого розвитку. У цьому контексті на вирішення яких завдань спрямована діяльність інституту і що вже зроблено в аспекті формування ідеології раціонального природокористування та практичного інструментарію забезпечення сталого розвитку нашої країни?

– Наш колектив разом із багатьма іншими інститутами, які працюють у системі НАН України, ще у 2012 році розробив Національну парадигму сталого розвитку України, в якій визначено сучасні тенденції, стратегічну основу та перспективні напрями сталого розвитку нашої держави. Зокрема, розроблено концептуальні засади сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу, включаючи земельні, водні, мінерально-сировинні, лісові ресурси, соціальну складову, умови гарантування природно-техногенної та екологічної безпеки тощо. Національна парадигма сталого розвитку є для нас тим базовим документом, згідно з яким здійснюється розробка конкретних механізмів досягнення окремих пріоритетів сталого розвитку. Так, пріоритети, визначені цим документом, знайшли свою конкретизацію в Національній доповіді «Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів», в якій за участю вче-

них восьми науково-дослідних інститутів досліджено сучасний стан, тенденції, проблеми відтворення соціально-економічного потенціалу сталого розвитку України та її регіонів, здійснено його системно-комплексну оцінку, запропоновано методологію формування системи індикаторів ефективності розвитку регіональних соціально-економічних систем.

– Наскільки розробки інституту, які стосуються формування практичного інструментарію досягнення пріоритетів ошадливого природокористування і сталого розвитку, корелюють із політикою держави щодо реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади?

– Співробітниками нашої установи сформовано інституціональні засади управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні. Недостатній рівень позитивного впливу використання природних ресурсів на темпи соціально-економічного розвитку, особливо сільських депресивних територій, пов'язаний якраз із відсутністю в територіальних громадах реальних прав розпоряджатися природними ресурсами на прилеглих територіях. Наша принципова позиція полягає в тому, що, зважаючи на необхідність підвищення вагомості природно-ресурсного чинника в соціально-економічному піднесенні територій, проголошений стратегічний курс на децентралізацію влади та реформування

місцевого самоврядування має обов'язково включати заходи щодо передачі у власність територіальних громад природних активів, розміщених на прилеглих територіях, що сприятиме зміцненню фінансової самодостатності місцевого самоврядування шляхом збільшення надходжень природно-ресурсних платежів до бюджетів базового рівня і стане запорукою розвитку малого й середнього підприємництва.

На сьогодні в інституті виконуються роботи з імплементації основних положень нещодавно прийнятих базових законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають орієнтири сталого розвитку й механізми перерозподілу повноважень управління соціально-економічними процесами окремих територій (закони України «Про засади державної регіональної політики» і «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»), у систему відносин щодо володіння, користування й розпорядження природними ресурсами та управління природокористуванням і охороною довкілля.

– Які зміни в нормативно-правовому полі потрібні, щоб децентралізація управління природними ресурсами набула реального змісту? Що в цьому плані робиться в очолюваному Вами інституті?

– Децентралізація управління природними ресурсами має передбачати

розширення спектра форм установаження партнерських відносин між державою (територіальною громадою) як власником природних ресурсів та суб'єктами підприємницької діяльності. Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 1 липня 2010 року дає змогу реалізовувати партнерські взаємовідносини публічного та приватного секторів. Пріоритетні аспекти запровадження такого партнерства в управлінні природокористуванням обумовлені необхідністю підвищення рівня капіталізації природних ресурсів і корпоративізації природно-ресурсних відносин. Науковцями інституту обґрунтовано позиції щодо розширення переліку природних та природно-господарських об'єктів, на які мають поширюватися угоди публічно-приватного партнерства, а також визначено секторальні пріоритети застосування конкретних форм партнерських відносин між власниками природних ресурсів і тимчасовими користувачами – кластерів, холдингів, концесій та угод про розподіл продукції.

Децентралізація управління природними ресурсами також повинна супроводжуватися зміною співвідношень перерозподілу зборів за спеціальне використання природних ресурсів та екологічних податків за забруднення навколишнього природного середовища в напрямі збільшення частки відрахувань до загального та спеціального фондів бюджетів місцевого самоврядування.

– Михайле Артемовичу, в чому основна причина виснажливого й марнотратного використання природних ресурсів у більшості сегментів національного господарства, що значною мірою підриває потенціал сталого розвитку?

– Кількарічні дослідження наших учених доводять, що причина безгосподарницького, а в деяких випадках навіть хижацького природокористування криється в недокапіталізованості природного капіталу, що не закладає імперативів ощадливості в діяльність природокористувачів. Недокапіталізованість природних ресурсів – це основна причина девальвації природного капіталу та перерозподілу природної ренти на користь корпоративних структур, а не бюджетів різного таксономічного рівня.

Слід чітко визначитися з тим природним багатством, яке ми маємо, його обсягами й розміщенням, а також реальною вигодою від нього. Зроблено попередні розрахунки величини природного багатства України, що свідчить про часткову девальвацію природного чинника соціально-економічного розвитку.

Вченими Інституту запропоновано наукові засади капіталізації природних ресурсів як фактора зростання інвестиційної бази розширеного відтворення соціально-економічного потенціалу України, зокрема обґрунтовано напрями формування сучасних фінансових механізмів управління природними ресурсами та об'єктами природно-господарської та природоохоронної інфраструктури.

Необхідними передумовами підвищення рівня капіталізації використання природних ресурсів у господарському обороті мають стати: чітка специфікація прав власності, введення обмежень і захисних механізмів, включаючи запобігання переходу всіх прав власності на стратегічно важливі активи у власність нерезидентів; модернізація законодавства у сфері застави, сек'юритизації (капіталізація активів стає можливою шляхом перетворення їх у біржовий товар, що передбачає випуск забезпечених цінних паперів); формування ліквідного ринку, включаючи ринкову інфраструктуру та механізми забезпечення ліквідності.

– Що необхідно зробити в першу чергу, аби підвищити рівень капіталізації природних ресурсів, які залучаються в господарський обіг?

– Потрібен перегляд системи встановлення нормативів плати за спеціальне використання природних ресурсів у напрямі її диверсифікації та посилення диференційованості, оскільки існуюча методика є калькою тієї, яка діяла в умовах командно-адміністративної системи. Основною передумовою формування нової моделі податкового регулювання господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу мають стати зміни в базових нормативно-правових актах, а саме Бюджетному кодексі України (суттєве збільшення частки відрахувань екоресурсних платежів до бюджетів базового рівня); Податковому кодексі України (в частині перегляду принципів встановлення нормативів плати за спеціальне використання природних ресурсів – врахування ролі природного ресурсу у виробничому процесі); Земельному кодексі України (в частині розширення набору інструментів плати за трансакції із земельними ресурсами); Водному кодексі України (введення спеціального розділу, який передбачатиме інструменти економічного стимулювання раціонального водокористування).

– Україна інституціонально закріпила свої євроінтеграційні прагнення, підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Які корективи, на Вашу думку, необхідно внести при виборі пріоритетів сталого розвитку й раціонального при-

родокористування у зв'язку з цим та яка позиція інституту стосовно зазначеного?

– Одним із найскладніших завдань гармонізації європейського та українського екологічного й природно-ресурсного законодавства є імплементація у вітчизняну практику екологічного регулювання директив ЄС, які стосуються раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля. Вченими Інституту проведено експертні оцінки вартості документальної та перших етапів реальної імплементації природоохоронних і природно-ресурсних директив ЄС. Практичне впровадження останніх, зокрема у питаннях поводження з відходами, щодо водних ресурсів, охорони повітряного середовища, потребує значних фінансових ресурсів. Джерелами таких капіталовкладень мають бути як внутрішні ресурси країни, так і зовнішні. Важливо залучати можливості приватного інвестування.

– На сьогодні є окремі думки щодо недовільності умонтування в систему пріоритетів і державної економічної, і державної екологічної політики детермінантального розвитку, визначених природоохоронними конвенціями, у зв'язку з кризовими явищами в національній економіці та посиленням негативних екзогенних екстерналій. Якою в цьому плані є позиція інституту?

– Я згідний з тим, що поглиблення кризових явищ у національній економіці ускладнює процес переходу національного господарства на модель сталого розвитку, особливо у зв'язку з обмеженими фінансовими можливостями держави та приватного бізнесу щодо забезпечення довгострокових інноваційних проектів і поступового переходу до п'ятого та шостого технологічного укладу. Але при цьому необхідно враховувати той момент, що між вжиттям заходів щодо впровадження сучасних форм і методів раціонального природокористування та переведення окремих сегментів національної економіки на принципи сталості й отриманням очікуваних результатів є значний часовий лаг. Якщо сьогодні ми ці процеси пригальмуємо, зробивши їх неконтрольованими та спорадичними, то в підсумку існуючі кризові явища стануть ще більш масштабними, а в деяких випадках незворотними й апокаліптичними. Тому домінанта сталого розвитку має бути закладена до спектру пріоритетів державної економічної та екологічної політики вже нині й отримати належний інституціональний супровід.

– Дякую за інтерв'ю.

Спеціально для журналу «Економіст» підготував Вадим Бардась